

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо початку перебігу позовної давності про стягнення заборгованості, у разі якщо був виданий виконавчий напис нотаріуса (ст. 261 ЦК)

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 303 Господарського процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, за зверненням Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Б.І.Гулька від 09.11.2022 № 403/0/26-22 у справі № 554/9126/20, щодо викладених у зверненні питань:

1. *Коли починається перебіг позовної давності за вимогою про стягнення боргу в зобов'язанні з визначеним строком виконання?*

2. *Чи свідчить вчинення нотаріусом виконавчого напису після виникнення у кредитора права на відповідний позов про переривання позовної давності чи зупинення її перебігу?*

3. *Чи впливає на перебіг позовної давності/зумовлює початок перебігу позовної давності у справі за позовом про стягнення заборгованості визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню?*

4. *Чи є поважною причиною пропущення позовної давності визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню?*

II.

Опис дослідження.

1. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України стосовно мети встановлення строків у праві загалом, зазначено, що наявність строків у нормах права надає визначеності у реалізації суб'єктами правовідносин своїх прав та обов'язків. З настанням або закінченням відповідного строку пов'язане виникнення, зміна чи припинення правовідносин¹.

В постановках Великої Палати Верховного Суду від 19 квітня 2018 року у справі №800/426/17 та від 06 грудня 2018 року у справі №800/259/17 викладена така правова позиція: самі по собі строки поза зв'язком із конкретною правовою ситуацією, набором фактів, умов та обставин, за яких

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону України "Про прокуратуру" від 2 квітня 2008 року № 5-рп/2008

розгорталися події, не мають жодного значення. Сплив чи настання строку набувають (можуть набувати) правового сенсу в сукупності з подіями або діями, для здійснення чи утримання від яких встановлюється цей строк.

Цивільно-правові строки є часовою формою розвитку цивільних правовідносин, формою існування і здійснення (виконання) суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять зміст правовідносин². Позовною давністю є строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК). Таким чином, позовна давність пов'язується із судовим захистом суб'єктивного права особи у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Неподання позову впродовж встановлених законом строків призводить до втрати права на позов в розумінні можливості судовим порядком здійснити належне особі цивільне майнове право³, позбавляє цивільне суб'єктивне право здатності до примусового виконання проти волі зобов'язаної особи⁴.

Предмет правового інституту позовної давності – це відносини, пов'язані з можливістю примусового захисту порушеного матеріального права. Позовна давність як матеріально-правовий інститут обслуговує практично всі інститути цивільного права, що надає його нормам універсального характеру⁵. Позовна давність як строк, встановлений для звернення до суду, знаходиться за межами правового регулювання процесуальної діяльності суду.

Нерозривний зв'язок позовної давності з реалізацією суб'єктивного цивільного права визначає матеріально-правову природу цього строку. Вчинення позову з точки зору здійснення суб'єктивного права є одним з етапів здійснення матеріального права, відповідно, в матеріально-правовому розумінні право на позов - це власне спірне суб'єктивне право, яке може бути примусово здійснене. Обмежене строком давності право на позов означає лише можливість одержати примусовий захист порушеного суб'єктивного права від юрисдикційного органу. Тому сплив позовної давності як юридичний факт не припиняє суб'єктивне цивільне право, а лише припиняє можливість його судового захисту, відповідно, боржник не звільняється від виконання свого обов'язку, але втрачається можливість примусу боржника до такого виконання на підставі судового рішення.

Законодавче унормування позовної давності пояснюється тим, що вона: а) забезпечує визначеність і сталість цивільних правовідносин; б) дисциплінує учасників цивільного обороту, стимулює їх активність у здійсненні їх прав і обов'язків; в) слугує зміцненню договірної дисципліни,

² Луць В.В. Строки і терміни в цивільному праві: монографія/ В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – с. 18

³ Новицький І.Б. Сделки. Исковая давность// Избранные труды по гражданскому праву. В 2 т. Т. I. – М., Статут, 2006. – с. 330

⁴ Черепяхин Б.Б. Спорные вопросы понятия и действия исковой давности// Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001. – с. 284

⁵ Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван. – Х.: Право, 2012. С. 55-56, 64, 297.

прискоренню обіговості коштів, посиленню взаємного контролю за виконанням зобов'язань. В процесуальному аспекті інститут позовної давності призначений забезпечити винесення судом правильного рішення завдяки більшій гарантії збереження доказів, на підставі яких встановлюються фактичні обставини справи.

Встановлюючи часові межі судового захисту порушеного цивільного права, позовна давність слугує правовій стабільності та усуненню правової невизначеності, яку можуть створювати за давнини (застарілі) правові вимоги⁶. Інститут позовної давності має на меті спонукати учасників цивільних відносин вчиняти дії, спрямовані на захист порушених прав у розумні строки, тобто тоді, коли відновлення порушеного права є актуальним для управненої особи.

Позовна давність за загальним правилом спливає безперервно, починаючись з моменту усвідомлення особою порушення її права і закінчуючись моментом спливу календарної тривалості позовної давності. Поряд з цим законодавство визначає обставини, які впливають на перебіг позовної давності, і з якими пов'язані зміни порядку обчислення позовної давності: зупинення та переривання позовної давності. Висловлювалася думка про те, що «...законодавче запровадження механізмів зупинення та переривання позовної давності є певною компенсаційною конструкцією, спрямованою на захист інтересів кредитора, що побудована для врівноваження очевидної, на перший погляд, спрямованості давнісного інституту щодо захисту саме боржника»⁷.

Стаття 264 ЦК, не розкриваючи поняття «переривання перебігу позовної давності», визначає випадки (обставини), що спричиняють переривання позовної давності, та наслідки переривання позовної давності.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 264 ЦК переривання позовної давності відбувається у випадках:

- 1) вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку;
- 2) пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

Наслідки впливу переривання позовної давності визначені у ч. 3 ст. 264 ЦК і полягають в наступному:

- 1) після переривання перебіг позовної давності починається заново;

⁶ Беляневич О.А. Про особливості застосування норм про позовну давність у справах про банкрутство // Підприємництво, господарство і право. – 2017. - № 10. – С. 5-9

⁷ Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван. – Х.: Право, 2012. С. 249.

2) час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

Переривання давності має місце, коли визначальними діями потерпілого (кредитора) або порушника (боржника) порушене право виводиться зі стану спокою, невизначеності, без «знищення» правопорушення⁸. Підставою переривання позовної давності є подія, яка порушує вплив позовної давності так, що час, що спливає до переривання, в рахунок не йде, і після перерви може йтися лише про вплив нового давнісного строку⁹. Отже переривання позовної давності означає, що після вчинення відповідної дії позовна давність обчислюється заново, а час, що минув до цього моменту, до уваги не береться¹⁰.

Цивільний кодекс УРСР також містив норми щодо переривання перебігу строків позовної давності. Відповідно до стаття 79 ЦК УРСР було встановлено, що: перебіг строку позовної давності переривається пред'явленням позову в установленому порядку; по спорах, в яких однією або обома сторонами є громадяни, перебіг строку позовної давності переривається також вчиненням зобов'язаною особою дій, що свідчать про визнання боргу; після перериву перебіг строку позовної давності починається спочатку; час, що минув до перериву, до нового строку не зараховується; пред'явлення позову, залишеного без розгляду, не перериває перебігу строку позовної давності¹¹.

Закон напряду вказує, які дії слід розуміти під визнанням боргу. За змістом правила, передбаченого ч. 1 ст. 264 ЦК, обставиною, що свідчить про визнання боргу, має бути конкретна дія боржника, спрямована назовні та вчинена протягом тривалості позовної давності¹².

Верховним Судом України свого часу у постанові від 27 квітня 2016 року у справі № 3-269гс16 був зроблений такий висновок: «до дій, що свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, з урахуванням конкретних обставин справи, можуть належати: визнання пред'явленої претензії; зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку зміну договору; письмове

⁸ Синайский В.И. Русское гражданское право. Выпуск I. Общая часть. Вещное право. Авторское право. Изд. второе, испр. и доп. К., 1917. С. 124.

⁹ Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. В кн.: Избранные труды по гражданскому праву. В 2 т. Т. 1. М.: Статут, 2006. С. 392.

¹⁰ Ромовська Зорислава. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005. С. 545.

¹¹ Таке нормативне регулювання переривання позовної давності у випадку вчинення зобов'язаною особою дій, що свідчать про визнання боргу, в принципі не викликало якихось дискусій чи проблем у правозастосуванні. Слід уточнити: за ЦК УРСР така норма існувала лише для відносин між громадянами. Це зрозуміло з тієї точки зору, що небажаним було для соціалістичних підприємств задоволення невиконаних зобов'язань, адже і сама позовна давність для підприємств була встановлена в 1 рік. Тому небажано було через переривання позовної давності збільшувати період часу, протягом якого існувала б невизначеність у правовідносинах між соціалістичними організаціями.

¹² Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван. – Х.: Право, 2012. С. 280, 292.

прохання відстрочити сплату боргу; підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір; письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу; часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій»¹³. На нашу думку, цей перелік прикладів не може вважатися вичерпним, і за змістом ч. 1 ст. 264 ЦК будь-які подібні дії можуть бути підтвердженням визнання боржником боргу.

2. Відповідно до ст. 87 Закону «Про нотаріат» для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до ст. 88 цього ж Закону встановлено умови вчинення виконавчих написів:

- а) подання нотаріусу документів, що підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем;
- б) з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

Згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 для одержання виконавчого напису подаються, зокрема, документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання (п. 1).

Ст. 49 Закону «Про нотаріат» встановлює, що нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо, зокрема, не подано відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії.

Таким чином, нотаріус вчиняє нотаріальну дію – виконавчий напис нотаріуса – якщо нотаріусу надані документи, які свідчать про відсутність спору між сторонами. Зі сторони кредитора це має бути підтвердження існування боргу, зі сторони боржника – підтвердження визнання боргу. Відсутність таких документів унеможливорює вчинення виконавчого напису, що тягне за собою відмову у вчиненні виконавчої дії.

Отже, в матеріалах виконавчого провадження має бути документ, що свідчить про вчинення боржником дії щодо визнання боргу. Відсутність такого документа свідчить про наявність спору між сторонами. Невизнання

¹³ Див. також постанову Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду № 205/8202/15-ц від 06.02.2019.

боргу боржником та наявність спору між сторонами не дозволяє захистити порушене цивільне право нотаріусом на підставі ст. 18 ЦК та спонукає кредитора до захисту свого порушеного права зверненням до суду з позовом.

З огляду на викладене можна дійти висновку, що наявність виконавчого напису нотаріуса на борговому документі *apriori* є підтвердженням того, що боржник визнав (не оспорював) борг.

Отже, на нашу думку, вчинення нотаріусом виконавчого напису на борговому документі слід вважати юридичним фактом, який свідчить про те, що боржником вчинено дії, що свідчить про визнання ним свого боргу.

Таким чином, вчинення нотаріусом виконавчого напису на борговому документі в порядку, встановленому Законом «Про нотаріат», свідчить про переривання позовної давності відповідно до ч. 1 ст. 264 ЦК.

Подальше оспорювання виконавчого напису боржником або іншою особою не впливає на переривання позовної давності, оскільки на момент вчинення виконавчого напису було підтвердження визнання боргу боржником. Також не впливає на переривання позовної давності подальше визнання судом виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, в силу презумпції правомірності дії нотаріуса, яка ґрунтується на конституційному принципі, що міститься у ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.¹⁴

III.

Висновки.

1. Відповідно до ч. 5 ст. 261 ЦК за зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

2. Вчинення нотаріусом виконавчого напису після виникнення у кредитора права на відповідний позов свідчить про переривання позовної давності.

3. Визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню не впливає на перебіг позовної давності/не зумовлює початок перебігу позовної давності у справі за позовом про стягнення заборгованості.

4. Можна припустити, що виконавчий напис визнано таким, що не підлягає виконанню з тієї підстави, що його було вчинено з порушенням

¹⁴ Нотаріус виконує повноваження, делеговані державою. Відповідно до ст. 3 Закону «Про нотаріат» нотаріус - це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

умови вчинення процесуальної дії щодо безспірності вимоги кредитора та за відсутності підтвердження боржником боргового зобов'язання. Як наслідок не можна вважати, що відбулось переривання позовної давності.

В такому випадку позивач може посилатись на визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, як на поважну причиною пропущення позовної давності.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.